

ПРИЈЕГЛЕД

ПРИЛОГ »МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ«

БРОЈ XVII. = МОСТАР 15--X 1902. = ГОДИНА I.

ДР. ЉУБОМИР НЕДИЋ

СРПСКИ КРИТИЧАР

L'esprit sert bien à tout,
mais ne suffit à rien.

H. Amiel.

Борба за и против Недића мало се опет разбуктала на жалост више у дневним листовима него у књижевним часописима, поводом његове смрти. Једнима он још једнако није никакав критичар, а другима је наш најгенијалнији критичар. Оне прве не треба ни побијати, јер је апсурдност њихова тврђења очевидна већ у доказивању ових других. Немамо ништа против назива: најгенијалнији српски критичар, само ваља признати, у себи додати да су генијални српски критичари у том случају врло плитки кад је најгенијалнији са свим површан. Недић

је, нема спора, наш најбољи критичар. Поштован од малог броја изабраних, а омражен од великог броја сваковрсних — он је значајна појава у нашој књижевности последњих година. Али значај његов не истиче из његове личне вредности — него из бедности наших књижевних прилика. И кад се једном уздигнемо и над хвалиоцима и кудиоцима његовим; кад и њега критички промотримо као што је он чинио са својим жртвама, без милости ал и без предрасуда — остаће, ако ништа друго не остане од позитивних тврђења његових, за узор млађима: његова озбиљност, искреност, и мушка смелост кад треба исказати своје убеђење, макар оно и не годило већини, која, на жалост, хоће и у литеарним питањима да решава као и у политичким, не по правди и истини, него по материјалној, опипљивој користи. Потомци ће нам се, уверен сам, чудити, што се оволика прашина подигла због Недића. Сведочиће им то новим доказом, како је тешка и већином узалудно-комична борба против предрасуда, против мишљења прихваћеног, утврђеног без

разлога; примљеног на веру. Сведочиће им Недић да у такој борби против предрасуда највише страдају баш они, који су у основи и сами присталице тих предрасуда. Не ће им, дакле, бити чудновато, што така борба брзо престаје бити, ако је у опште и била, начелна и постаје лична у којој се онда, наравно, не бирају средства. А личност је, зна се, једна од оних апсолутних вредности, које се не дају негирати, нити ограничити релативношћу, јер она је безгранична. Није дакле неразумљиво, што је Недић, објективно оличена релативност, унесавши једном своју личност у борбу упињао се да из ње створи неке апсолутне вредности, према којима би одмерио наше писце. Али и најбезграничније субјективно осећање — у објективном свету је ограничено, релативно. И његов апсолутни критеријум — не само да је по суштини својој далеко од критерија генијалних критичара, чак не може се приближити ни критеријуму једног естетичара моралисте као што је М. Арнолд (Matthew Arnold) — него је и сувише обичан и управо једини према ком се у

нас с малим изузетком Светозара Марковића, мерило. Недићев захтев искренности, правог песничког одушевљења — управо је основ и језгра пређашњим мишљењима о нашим писцима. Нигде се то није изреком тврдило, јер се само собом разумевало. Није се могло ни замислити да се може певати без песничког одушевљења, без искреног заноса. Чак ни монстрезна поезија Абердара и Мите Поповића није се могла замислити без те искренности. И са свим право. Та двојица доиста се ни замислити не могу без искренности. Само што песника чини стваралачка моћ, снага, енергија стварања а не искреност. Тешко је и у обичном животу одредити да ли је неко искрен или није, а некамо ли у књижевном. Срећа што то није потребно. С извесним претском објективношћу увек се може одредити да ли нечији рад заслужује наше поштовање, макар и без одобравања, наше дивљење ма и поред огорчености.

Кад је Недић ставио искреност за основ свом критицизму, он је, и у том је битна вредност његова, уочио разлику између разних искренности, разних

искрених заноса. Уочио је да поред изворног, првобитног искреног заноса, који је у сваком уметнику — има и други вештачки занос, који није у сваком, и у којима јесте ни у тима није увек искрен. Из онога заноса рађају се љубавни, религијозни и др. песнички створови; из овога политичке песме, славопоји културном напретку, осуде насиља и т. д. И у том критичком пречишћавању основе критицизма — сва је разлика између Недића и оних критичара пре и око њега. Пре нико није сумњао у искреност песничку за то се свако одушевљење у мање више лепој стиховској форми — сматрало за поезију — Недић је ударио на саму искреност, па је, очистивши је, т. ј. ограничивши је на првобитну искреност створио од ње свој критеријум, који је наравно критичкији, али исто тако пун противности, несугласности као и пређашњи. Он га није ослободио, јер искреност се не може ослободити — оног тона, карактера фамилијарности који одликује сваку предрасуду, па и Недићеву. Јер искреност тако рећи, извире из фамилијарности; и

како су наши књижевни односи и пре били а и сад су фамилијарни, то су и мишљења о писцима некако врло фамилијарна. Да се у тој фамилијарности са свим изгубио онај осећај »дистанције патоса,« осећај страхопоштовања, удаљености који се има пред правим великаном — природна је ствар, као и то, да ни Недић, покрај све образованости своје, није познавао тога осећања, што најбоље сведочи његова љубав према писцима другог и нижег реда. Јер у тих писаца, којима недостаје снага уметничког стварања једино је још та фамилијарност, извесна топлина њена — што привлачи. Код правих великана дивите се стваралачкој сили, оној елементарној, природној моћи која из ничега ствара човека и светове; код оваких писаца поштујете љубав, с којом они врше свој уметнички позив, решавају своје уметничке задатке. За то, мислим, ништа нисмо добили Недићевом заштитом Јакшићеве искренности, јер искреност Ђурина не тумачи онај напон његова генија, у којем су постајали јединствени створови његови. Нама се чини да је Змај са свом

неискреношћу, коју му Недић пребације, велик лиричар; да је Лаза Костић са свом »пустоћом«, због које га Недић сатире, генијалан песник, богат, стваралачки, изворни уметник. Према свом критеријуму Недић је консеквентно морао осудити ову двојицу — само је сметнуо с ума да би Гете још куд и камо горе прошао и од Змаја и од Лазе кад би га неко мерио истом мером као на пр. Кернера. Ово није само поставка, него чињеница. Позната једна популарна немачка историја књижевности консеквентно проглашује Хајнеа за никаквог песника а Кернера уздиже у небеса. Нико не ће спорити да они стихови Каћанскога које Недић истиче, имају лепоте — али ни безброј таквих лепих стихова не може Каћанскога уздићи изнад Змаја, који је дубљи, језгровитији и онде где су му стихови рђави, па и извештачени.

Колико је у том изједначивању инферијорних духова с великанима похвалнога — не знам, покуднога је врло много. Психолошки је интересантно да Недић, аристократа по назорима заступа ниже књижевне сталеже, изједначује их с пра-

вим аристократама од рођења. Ја са својим демократским назорима осуђујем то на њему, јер мислим да је у обичном човеку и сувише слаба тежња за вишим, бољим; да је он доста глув за поклич *Excelsior!* па му се чини рђава услуга, ако се његови свакидашњи узорни на пр. Шапчанин, Каћански и др. уздигну изнад оних идеала, које он треба да поштује, да научи скинути капу пред њима.

И у том дезонорирању великана Недић је само израз, пример једног општег правила у нашој књижевности, правила које познају и други народи, и које стиче значаја кад завлада општа лабавост убеђења, кад идеали пређашњих генерација изгубе вредност. Тада се ситни људи, мали духови, незнатни таленти, медијокритети и нижи од медијокритета усуђују решавати најтеже проблеме уметности, науке, друштвеног живота. Помислите само ко се све данас не бави проблемом косовске епонеје; ко све данас не мисли да је дорастао поцунити ону празнину у нашој књижевности, коју великани пређашње епохе, у јеку народнога покрета нису смели ни помислити

да попуне; јер у том баш и јесте одлика средњаштва да оно не познаје своју снагу тј. слабост, нити је свесна тешкоће посла којег се лађа.

Не мислимо се упустити у анализу тог појава — довољно је констатовати да га је Недић санкционисао својим симпатијама према Шапчанину, Илијћу и др., својим тоталним несмислом за Змаја, Костића, Светозара Марковића.

Друга не мања мана Недићеве критике је та што је својим једностраним формализмом затомио и онако слабо развијени у нас смисао за песничку садржину, коју су, наравно у складној т. ј. од »садржине зависној« форми, без поговора сви великани сматрали суштином уметности, да и не спомињем изреком Шилера пре толиких других. Тако се може разумети да у нас још и данас о садржини владају најзастарелија мишљења, још се на пр. увек дели грађа на епску и драмску и мисли се да се само exquisit драмски мотиви могу с успехом драматисати а епски не могу ни у ком случају. А у песничкој форми имамо заступ-

ника најмодернијих праваца. Али осим овог злог послетка, формализам је и на саму Недићеву критику зло утицао, он му није дао да о писцу створи објективну, потпуну слику, чак ни да ухвати битне црте дотичног писца. Тако на пр. Јакшићеве приповетке ни мало нису утицале на стварање Недићева мишљења о њему; он је и у њима видео само лепе слике, китњасте епитете. Што Јакшић у приповеткама приказује и друге стране свога многостраног талента, које иначе нису тако јасне и што физијномија његова у њима добија дубљи да не кажемо друкчији израв, него у лирици његовој — то Недић није умео схватити, ма да се трудио да и о Јакшићевим приповеткама створи своје мишљење. Исто је тако јасно што је Недић могао покудив »Ђулиће« похвалити Змајеву »Делију Девојку«, »Дечје песме«. Ту га је његов критеријум оставио и он се просто поводио за већ признатим и утврђеним мишљењем.

Али једно остаје: Све што је радио ма и грешно, радио је из убеђења, с љу-

бављу и мушки. Особинс, које су у нас још увек ретке.

Крушевац, августа 1902.

Др. Светислав Стефановић

ИЗ ЛИСТОВА

+ Борисав Станковић штампао је у 215 свесци »Летописа«: »Божје људе.« Ове слике и црте из просјачког живота пуне су топлине и љубави према оној разној руљи што се вуче и чеврља по гробљима, које мирише на мајкину душицу и тамјан опојана гроба. Ова је књига одштампана засебно из »Летописа.«

+ Г. Тодор Шкрбић превео је на мађарски »Босанска правица« од Мите Живковића, »Латинка« од Светозара Ђоровића, »Први топ« и »Ко је« од Бранислава Ђ. Нушића. Сви ови пријеводи изишли су у »Pécsi Napló«-у.

+ У 113 броју »Narodnie Noviny« изишла је »Роевје« Јована Протића на словачком пријеводу. Ова је шала штампана у »Хумористикону« »Мале Библиотеке«.

+ У »Журналу для всѣхъ« штампана је на руском језику приповијетка Лазе К. Лазаревића »Први пут с оцем на јутрењу.«

+ У 450 броју »Магдебуршких Новина« изишао је подлистак Роберта Валдмилера »Српске женске пјесме.«

+ Фридрих С. Краус преводи Нушићеву драму »Пучина« на њемачки. Г. Краус је превео из »Мале Библиотеке« и нушићеву хумористичну

скицу: »Прича о том како сам хтео да бацам мало светлости у српску историју.«

+ У септембарској свесци »Учитеља« за ову годину изишла је прва половина хумористичних »Одломака из аутобиографије« Бр. Ђ. Нушића. У октобарској свесци изишла је друга пола.

+ У посљедњој свесци »Летописа« сви су скоро реферати од г. Н(едељковића). Оцјењују се »Пјесме Авде Карабеговића,« »Последње приповетке« Милорада П. Шапчанина, »Биједни људи« Милана Будисављевића и »Враголије Вука Злоћевића« Јов. Ф. Иванишевића.

+ У »Раду« Југославенске Академије у Загребу изишла је расправа проф. Ђорђа Магарашевића: »Рад дра Јована Суботића на школској књижи.«

+ Др. Божидар Черовић написао је расправу у »Школском Вјеснику«: »Језик Симе Милутиновића.«

КРОНИКА

+ »Бранково Коло« доноси у 38 броју оцјену на »Речник српског и немачког језика« што га је приредио професор А. М. Матић. Послије многих приговора на ову књигу, критичар завршује са овим карактеристичним ријечима своју оцјену: »Ипак не можемо а да не признамо г. писцу његову свестрану спрему. Он пише календаре, он пише учебнике, аритметике, геометрије, он пише »о петлу,« па ето сад и немачки речник. Нас онда неће изненадити да ускоро доби-

јемо из пера овог плодног писца и књиге под овим насловом: »Практична упутства бабицама«, »О регулисању Ђердапа«, »Кратак извод римског права«, »О вредности ноћних кавалеријских атака«, »Тумачење православних канона« и најзад ако коме књижду затреба, и какав мали епос или роман. Шта све не може свестрано и солидно образован човек, само кад хоће, — да користи српској књижевној потреби.« Код нас се вочело много да тргује са књижевношћу; не пази се ко је за што позван, него гдје је какав стечај расписан. Коњевићеве »Књиге за народ« и многи други радови што их издају наша књижевна удружења најбоље нам илуструју ове литерарне ћифте.

+ Управа Српске Књижевне Задруге, судећи по досадашњем лепом одзиву, на који су задругина издања наилазила у српских читалаца, с правом очекује да ће тај одзив бити све бољи и бољи, и у тој нади отвора упис и на једанаесто редовно коло задругиних књига, у коме ће бити ови списи: 1. »Скупљени драмати Ј. С. Поповића,« св. I; 3. »Јоакима Вујића Путешествије по Србији,« свеска II. с картом ондашње Србије и са сликама; 2. »Причања Вука Дојчевића« скупно и сложио Ст. М. Љубиша, св. II; 4. »Приповетке Ђуре Јакшића,« свеска I; 5. »Ускок,« роман С. Матавуља; 6. »Тарас Буљба« приповијетке Николе В. Гољоља, у пријеводу Милована Ђ. Глишића; и 7. »Порекло и постанак народа,« од В. Беџхота, у пријеводу д-р Драг. Мијушковића.

+ Изишао је »Календар Матице Српске« за 1903 годину. Ово је, међу многим нашим до-

брим календарима, најбољи и најинструктивнији у свима питањима нашег културног живота. Ми га најсрдачније препоручујемо. Шест »Књига за народ,« заједно са календаром матичиним, стаје само 1 круну.

+ На њемачком је језику изишла »Историја пољске књижевности« од дра А. Брикнера. Александар Брикнер је професор славистике на берлинском универзитету, а родом је Пољак. Критика хвали ово дјело као врло успјело и потпуно тачно. Од колике је вриједности ова историја књижевности, види се по томе што се појавила жеља да се дјело преведе на пољски језик.

+ Енглеска модерна књижевност, која се не може похвалити са јаким талентима и индивидуалитетима, добила је новог новелисту великог дара са изразитим особинама. Име му је Јосиф Конрад. Он је поријеклом Славен, Пољак из Украјине. У његовом озбиљном схватању живота и наклоности да износи мрачни и трагични материјал, провирује јасно његова славенска крв; једино опора моћ његова бића, која га често на Киплинга подсјећа, показује дио германског нашљедства. Конрад је двадесет година пловио морем гдје је стекао неисцрпиве грађе за своје приповијетке. 1896 године ожени се и окане се путовања.

+ 8 децембра прославиће се 70 година од рођења Бјернстјерна Бјернзона. Његови поштоваоци отпочели су купити прилоге ради установе овећег фонда коме би сам пјесник определилио циљ.

+ У 1. броју »Литерарног Еха« Вилхелм Белше говори од коликог су утјецаја пријестолнице свјетске на лијепу књижевност. Говорећи о животу великих пријестолница, које данас стварају и одржавају једино декадентство, а не могу снажне и здраве духове да даду, напомиње како су таки градови ипак значајне пролазне станице, кроз које ваља сви књижевници да прођу, како би се што јачи повратили свом дому, гдје и ваља да раде. »Свјетски градови су просто једно ново вријеме, велика прљава капија, кроз коју мора свако једном проћи да би се попео на виши степен... Зато многи и сломију врат у овој мрачној капији.«

+ О Хенрику Ибзону изишло је у њемачкој књижевности до сада 65 разних књига. Као 66 књига јавља се изврсна књига Рудолфа Лотара, што је скоро изишла у Лајпцигу у издању Е. А. Семана. Особина је ове књиге та, што ово дјело није писано само за литерате, а нарочито се препоручује онима који би вољни били из ближе се тек упознати са животом и дјелима овог свјетског књижевника.

+ Румунска краљица Јелисавета, у књижевности названа Кармен Силва, позвала је Толстоја у госте, камо ће писац и отићи те неко вријеме провести у Букарешту.

+ Српски композитор Станислав Ст. Бинички, довршио је оперу којој је либрето израдио Бранислав Ђ. Нушић, по својој приповијетци из »Рамазанских Вечери«: »Сали Пич.« Опера је у једном чину, а играће се још ове сезоне у Биограду.

+ У Оранжу, у античком позоришту, давале су се овог љета »Фенићанка« од Еврипида (прерада Georges-а Rivollet-а) и »Краљ Едип« од Софокла. Публика је оба комада са великим одушевљењем примила.

ЧИТУЉА

† 16/29. септембра пронијела се муњевитом брзином вијест да је, напрасном смрћу, умро велики свјетски романописац *Емил Зола*. Биљежећи ово славно име у читуљу свјетских великана, постараћемо се да што скорије донесемо опширнији животопис и рад великог покојника.

† Незабиљежена је остала у нашој књижевности смрт познатог пољског приповједача *Адолфа Гигасињског*. Он је умро у августу ове године. Био је један од првих пољских романописаца, а нарочито се истицао као писац прича из животињског царства. Од његових радова превео је покојни Рајко једну збирку на српски, која је у засебном издању изишла.

Пошто је ова свеска задоцнила ради извјесних потешкоћа у штампарији, настојаћемо да у кратком року надокнадимо и постигнемо тачан излазак. Уједно уз прву наредну свеску прилажемо обећани »Календар Мале Библиотеке« свима претплатницима, осим оних у Босни и Херцегавини, којима ће се, чим пошаљу 12 хелера, ради билега, такође уз прву наредну свеску послати.